De inval in Rusland in 1941

Vijftig jaar geleden, op 22 juni 1941, vielen Duitse troepen de Sovjet-Unie binnen. In deze veldtocht, die de naam Barbarossa droeg, verwachtte de Duitse legerleiding de Sovjet-Unie in ongeveer vijf maanden te verslaan en aldus, ten koste van de Slavische volkeren, levensruimte voor de Germanen van het Derde Rijk te creëren.

De operatie Barbarossa en het vervolg erop hebben in de afgelopen decennia veel aandacht gekregen in de militaire vakliteratuur, en er zijn tientallen boeken verschenen, waarin de gehele campagne of delen ervan zijn behandeld. Deze beschrijvingen en analyses zijn voornamelijk gebaseerd op Duitse bronnen, want de toegankelijkheid van Sovjetrussische bronnen is tot dusver beperkt geweest. Bovendien bestaan terechte twijfels over de betrouwbaarheid van de wèl ter beschikking staande informatie.
Deze argwaan is niet onbegrijpelijk, zoals uit een enkel voorbeeld moge blijken. In het in Moskou verschenen boek *The Soviet Army* (uitg. 1971) wordt vermeld, dat de Sovjetrussische strijdkrachten in september 1939 Polen binnenvielen om de Duitse opmars tot stoppen te brengen; over een verdrag tussen Duitsland en de Sovjet-Unie wordt echter niet gerept. Ook de Duitse inval in 1941 wordt als een verrassing aangeduid, alsof men een troepenmacht van 3,5 miljoen Duitsers onopvallend aan de grens met de Sovjet-Unie kon concentreren.
Hopelijk zal bij een voortgaande openheid van de Sovjetrussische maatschappij meer origineel bronmateriaal ter beschikking komen.

Ook al zijn betrouwbare Russische bronnen nog niet beschikbaar, de Duitse bronnen geven voldoende gegevens om een beeld te krijgen van de krijgshandelingen op de verschillende operationele niveaus en van de politiek-strategische overwegingen en invloeden daarop.
Voor degenen, die zich in Hitlers ideeën hadden verdiept, kwam de inval niet als een verrassing. Volgens sommige schrijvers zouden de Russen en in het bijzonder Stalin de inval (nog) niet hebben verwacht. De tijdige ontplooiing en alarmering van de Sovjetrussische troepen doen vermoeden, dat van een overrompeling op het strategische en operationele niveau niet kan worden gesproken. Wel blijken de Duitsers op vele plaatsen een tactische verrassing te hebben bereikt.
Of er nu wel of niet van een verrassing kan worden gesproken, de operaties verliepen voor de Duitsers aanvankelijk gunstiger dan verwacht. Zelfs de sceptische chef-staf van de landstrijdkrachten Halder begon optimisme te vertonen en schreef op 3 juli 1941 reeds in zijn dagboek, dat naar verwachting de veldtocht binnen veertien dagen zou zijn gewonnen. Op 11 augustus daaraanvolgend erkende hij echter reeds de kolos Rusland te hebben onderschat. Na vijf maanden was het doel niet bereikt en vier jaar later was Moskou nog steeds niet bezet, maar waren de Russen wèl in Berlijn.

Over de redenen van het niet realiseren van het gestelde doel lopen de meningen van de verschillende schrijvers nogal uiteen. Zo worden genoemd: de onjuiste inschatting van het militaire potentieel van de tegenstander en de gebrekkige infrastructuur, waardoor tactische en operationele successen niet konden worden uitgebuit (*Liddell Hart, Carell*), de onvoldoende capaciteit aan de Duitse zijde om de operaties logistiek te steunen (*Van Creveld*),

het beestachtig behandelen van de mensen in de veroverde gebieden, die de Duitsers veelal juist als bevrijders hadden begroet (*J. F. C. Fuller*). In andere boeken worden bovendien nog als oorzaken vermeld: de zeer strenge winter (de derde in successie), het late aanvangstijdstip (eerst moest in mei nog een campagne op de Balkan worden gevoerd), een onjuiste inschatting van de uitgestrektheid van de Sovjet-Unie en onvoldoende mobiliteit. Vrijwel alle schrijvers zijn van mening, dat het enkele keren verleggen van het zwaartepunt eveneens een grote rem op het tempo van de uitvoering is geweest.
Uit de hier weergegeven visies zou men kunnen afleiden, dat met een betere planning, een meer consistente uitvoering en zonder klimatologische tegenslag, Moskou wel zou zijn bereikt. Met name degenen, die veelal met bewondering de verschillende voor de Duitsers succesvolle operaties hebben beschreven, neigen tot die benadering. Men dient echter te bedenken, dat het winnen van verschillende veldslagen, en zelfs een gunstig verlopen operatie, niet automatisch het winnen van een oorlog tot gevolg hebben.
Een evaluatie van de Duitse plannen geeft de indruk, dat te veel waarde is gegeven aan de militaire-machtsfactor en dat men de andere factoren, met name de geografische omstandigheden en het economische potentieel van de Sovjet-Unie, heeft onderschat. Zo was de militaire produktie van de Sovjet-Unie in 1941 groter dan die van Duitsland en in 1943 was ze, ondanks het in Duitse handen zijn van belangrijke delen van de Sovjet-Unie, gelijk aan het inmiddels toegenomen Duitse produktieniveau. Bovendien ontving de Sovjet-Unie uitgebreid materiële steun van de Westerse geallieerden.
Ook de geografische omstandigheden waren in Europees Rusland anders dan waarmee men als militair ervaring had opgedaan in de Poolse veldtocht en met de aanval in het Westen. De afstand van de Duitse grens naar het Kanaal was minder dan 300 km, doch de afstand van de in 1939 ontstane oostgrens van het Derde Rijk tot Moskou bedroeg ongeveer 1000 km; de afstand van Stalingrad naar Berlijn was zelfs meer dan 3000 km. Daarbij kwamen dan nog het gebrekkige wegennet in de Sovjet-Unie en een spoorwegstelsel met afwijkende spoorbreedte. In demografisch opzicht beschikte de Sovjet-Unie over aanzienlijk meer reserves dan Duitsland. De verliezen aan Duitse zijde waren in december 1941 ongeveer 800.000 mensen, de Russen hadden inmiddels een verlies van bijna 4 miljoen mensen moeten incasseren. Door de Duitse activiteiten elders, die ook mankracht vergden, waren de verliezen voor de Duitsers echter veel rampzaliger; het gevolg was, dat de eenheden niet meer op de organieke sterkte konden worden gebracht.
Indien men gebruik had gemaakt van de aanvankelijk welwillende houding van de bevolking in de veroverde gebieden, zou men mogelijk de verliezen met Witrussische of Oekraïense hulptroepen hebben kunnen compenseren. Het brute optreden tegen de bevolking had daarentegen tot gevolg dat de Duitsers te maken kregen met een nieuwe vijand, de partizanen.
Terugblikkend stelt *Sebastian Haffner* in *Zur Zeitgeschichte* dan ook terecht dat de aanval op de Sovjet-Unie door Duitsland als waanzin moet worden bestempeld.

In tegenstelling tot de in het begin van dit editoriaal vermelde vele publikaties, is in de *Militaire Spectator* de Duitse inval in Rusland nauwelijks aan de orde gesteld. De behandeling is veelal beperkt gebleven tot de publikatie van boekbesprekingen en het vermelden van gevechten en operaties in artikelen, die over een ander onderwerp handelden. Waarom deze belangstelling zo gering is geweest kan niet meer worden achterhaald. Een reden zou een zeker schaamtegevoel kunnen zijn. Immers, indien men de gevechten van de meidagen van 1941 en de operaties in Indië in 1941/42 niet meerekent, vochten in militair verband meer Nederlanders aan Duitse zijde mee, dan met de geallieerden. Van het totale aantal als militair gesneuvelde Nederlanders in de periode 1940-1945 was het merendeel in Duitse dienst.

Over deze Nederlandse deelneming aan de Duitse kant is over het algemeen weinig gepubliceerd en dientengevolge weinig bekend. De nogal snel moraliserende Nederlander dient zich te realiseren, dat niet iedereen aan de goede kant stond en in het verzet is gegaan. De Nederlandse deelneming aan Duitse zijde was zelfs groter dan die aan het actieve verzet. Aan enkele achtergronden hiervan is in het volgende artikel aandacht besteed.